

СЛАВІСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ П. ДРАГАНОВА ТА ЙОГО «МАКЕДОНСКО-СЛАВЯНСКИЙ СБОРНИК» (1894)

Оксана Микитенко

Доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, вул. Володимирська, 54, Київ, Україна, 01030, Mukutenko_OO@nas.gov.ua

У статті розглянуто багатогранну славістичну діяльність Петра Д. Драганова – укладача «Македонско-Славянського збірника» (С.-Пб., 1894), відомого в історії славістики як засновник македоністики в Росії. Аналізу наукового доробка та життєвого шляху бессарабського болгарина П. Драганова присвячено праці академіка МАНМ Б. Ристовського, який назвав його «найвидатнішим попередником» К. Мисиркова та Д. Чуповського.

Ключові слова: П. Драганов, «Македонско-Славянський збірник», фольклор, історія славістики.

THE ACTIVITY OF P. DRAGANOV IN THE FIELD OF SLAV HISTORY AND HIS “MACEDONIAN-SLAV COLLECTION” (1894)

Oksana Mykytenko

Doctor of Physical Sciences, Leading Researcher of Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology Volodimirska St., 54, Kyiv, Ukraine, 01030 Mukutenko_OO@nas.gov.ua

The paper deals with the manysided activity of P. Draganov in the field of Slav history, who is known as the author of the “Macedonian-Slav Collection” (S.-Pb., 1894) and the founder of the Macedonian studies in Russia. Academician of MASA B. Ristovsky, who analysed the scientific heritage and the life road of this Bessarabian Bulgarian, dedicated a number of works to P. Draganov and called him “the most prominent predecessor” of K. Misirkov and D. Chupovsky.

Draganov, and despite his own selflessness, in his works was primarily a publicist. Undoubtedly, this was a sign of the time when Slavic studies had not yet had sufficiently clear ideas about the linguistic and ethno-cultural identity of a number of Slavic peoples, including Macedonians. Language, folklore and ethnographic material was for P. Draganov rather to confirm his beliefs, and not the source material for historical comparative analysis and textual research. Therefore, his works are abundant with expressions such as “moral support”, “act of political truth”, “oppressed nation”, which is “sold to Serbs or Bulgarians“, “Bulgarian cultures“, and so on. He warns of Macedonia as a possible dangerous “element of a common fires on the Balkan Peninsula, if not throughout Europe”. In addition, many of Draganov’s statements are unverified or inaccurate, in particular, he obviously did not check his own records of his students’ contributions, reveals the non-typical forms of Macedonian word formation (excellent and infinitive), expresses the thesis of “multilingual and multi-ethnic” Macedonia, which, as a rule, foreigners asserted, were not familiar with the church system in existence in Turkey at that time, which determined ethnicity by belonging to a certain church and which, in turn, led to erroneous statistics and ethnographers data.

Keywords: P. Draganov, the “Macedonian-Slav Collection”, folklore, Slav history

Тема міжнародного наукового симпозіуму «Болгарські імена в історії України та Молдови» стала приводом для звернення до постаті Петра Драганова – бібліографа, філолога, етнографа, фольклориста, історика і демографа, публіциста і педагога, непересічної

особистості та науковця, який увійшов у історію славистики як засновник македоністики в Росії, автор Македонско-Славянського Сборника с приложением словаря. Составил П. Драганов. Выпуск I, С.-Петербург, 1894 (Записки Императорского Русского Географического Общества по Отделению этнографии. Т. XXII, вып. I). Ім'я цього бессарабського болгарина, який став відомим славістом і якого у сучасній Македонії шанують як «афірматора македонської національної свідомості та культури» (Ristovski, 2009a, 10), сьогодні, на жаль, призабуте в Україні, попри те, що з ним пов'язано чимало здобутків у галузі болгаристики, бессарабістики, україністики. Аналізу наукової діяльності та непростої долі Петра Драганова, проведеного за результатами тривалого пошуку та скрупульозного дослідження розпорошених по різних архівах документів та рукописів, присвячено праці академіка Македонської академії наук і мистецтв Блаже Ристовського упродовж майже п'ятдесяти років. Науковець не лише вивчав друковані праці, архівну та рукописну спадщину П. Драганова у Москві та С.-Петербурзі, він з 1970 р. вів переписку з його дочкою А. Прозалендіс-Драгановою, яка мешкала у м. Хунедоара (Румунія), та одержав від неї чимало документів і спогадів. Б. Ристовський виступив редактором, автором вступної статті та коментарів, а також перекладачем збірника П. Драганова у виданні Петар Драганов. Македонија и Македонците. I. Македонскословенски зборник (Скоп'є, 2009. Підготовка, редакція та коментарі Блаже Ристовського, за участі Биляни Ристовської-Йосифовської). Саме академік Б. Ристовський став ініціатором проведення у Скоп'є у 2007 р. з нагоди відзначення 150-річчя П. Драганова міжнародної наукової конференції, за результатами якої було видано науковий збірник (Ristovski et al., 2009). На конференції, що зібрала широкий міжнародний науковий загал, було підкреслено необхідність подальшого комплексного дослідження багатогранної діяльності бессарабського болгарина, визначного російського, українського і молдавського славіста Петра Драганова*.

Зовні життя П. Драганова, який прожив 71 рік, не було позначене яскравими подіями. Він народився 1 (13) лютого 1857 р. у великій болгаро-гагаузькій колонії м. Комрата, і у тому ж місті пішов із життя 7 лютого 1928 р., – помер раптово, у черзі на пошті, коли відправляв гроші від своєї пенсії до Кишинева (Ristovski, 2009a, 72). Як ідеться в одному з архівних джерел (біографія П. Драганова, укладена його дочкою Ангеліною у 1929 р. на прохання дирекції Комратської середньої чоловічої школи), П. Драганов «по происхождению – болгарин, по воспитанию и образованию – русский. По отцу своему – из поселян-

* Серед праць, присвячених П. Драганову, що заслуговують на особливу увагу, Б. Ристовський наводить: Струкова К. Л. Из эпистолярного наследия П. Д. Драганова // Советское славяноведение, 1970, № 4, 42–47; її ж стаття у бібліографічному словнику «Славяноведение в дореволюционной России» (1979, 143–144). У 1970 р. в Кишеневі в ж-лі «Культура» опубліковано статтю О. Кидела, і у 1971 р. його ж стаття у «Енциклопедії». У 1997 р. в рідному місті П. Драганова Комраті відбувся присвячений йому перший науковий симпозіум. У Македонії першим звернувся до аналізу доробка П. Драганова Л. Мойсов у статті «Околу прашањето за македонското национално малцинство во Грција. Еден поглед врз опсежната документација», ИНИ, Скопје, 1954. «Опосередкованиј характер», за визначенням Б. Ристовського, мають статті Драгана Ташковського (Ташковски, Д. 1968. Раѓањето на македонската нација, Скопје, 1966; його ж: Бугаринот Петар Драганов за небугарскиот характер на македонските 'Бугари'. *Нова Македонија*, 7–8. VIII). Особливе зацікавлення до творчості Драганова містять праці Гане Тодоровського, зокрема: Тодоровски, Г. 1970. Страници за едно македонифилство. *Годишен зборник на Филозофскиот факултет*, бр. 22. Скопје, с. 167–190. Тодоровський аналізує публікації Драганова, котрі спричинили наприкінці XIX – початку XX ст. дискусії у славистиці щодо Македонії, але йому бракувало інформації щодо життя і діяльності Драганова, які було окреслено пунктиром. Цю ж тему Г. Тодоровський порушив і у збірнику, виданому за матеріалами конференції 2007 р.: Тодоровски, Г. 2009. Огласи на погледите на *Петар Д. Драганов за македонското прашање во Русија (Пипин, Флорински, Ламански)*. *Петар Драганов и Македонија и Македонците: меѓународен научен собир по повод 150-годишнината од раѓањето на Петар Драганов, одржан на 7-8 јуни 2007 година*. Скопје: МАНУ, с. 31–37. Из нещодавніх публікацій: Фомин, С. 2009. Судьба архива П. Д. Драганова. *Петар Драганов и Македонија и Македонците: меѓународен научен собир по повод 150-годишнината од раѓањето на Петар Драганов, одржан на 7–8 јуни 2007 година*. Скопје: МАНУ, с. 299–316. У цьому ж збірнику представлено оглядову статтю В. Ярового «Історія Македонії в сучасній українській історіографії» (с. 361–366), проте без згадки про П. Драганова, що дає ще один привід звернутися до цієї постаті.

собственников, бывших колонистов Новороссийского края; по матери – духовного звания: его дед, прадед и прапрадед – священники из с. Жеровна, возле гор. Сливена – Болгария» (Ristovski, 2009a, 16). Існує припущення щодо гагаузького походження П. Драганова, – недостатньо вирішене питання, яке досліджували румунські і молдавські дослідники (А. Макриш, Ю. Колесник, С. Куроглу). Б. Ристовський, наводячи це твердження, зауважує, що опосередковано це знаходить підтвердження на підставі наукових зацікавлень Петра Драганова, який, крім іншого, звертається до дослідження мови та писемності гагаузів у Бессарабії і на Балканах, зокрема про це йдеться у його працях: Начатки Гагаузской грамоты и письменности в Бессарабии (Памяти В. И. Григоровича, В. Г. Василевского и А. С. Будиловича, 1909), Первоисточники для истории языка и начатков литературы Бессарабских и Черноморских Гагаузов и их задач на Балканском полуострове и в Малой Азии (1909).

Родина Драганових не була заможною. Батько – Дачо Кованжі (Драганов) мав у Комраті виноградник, що, однак, не давало можливості підтримувати навчання своїх синів, яких було троє. Георгій Драганов працював «народним учителем» у Бессарабській, Херсонській та Єкатеринславській губерніях, пізніше викладав співи у Комратському центральному училищі і склав Исторические записки о бывшем в Комрате Центральном училище (1887). Стефан Драганов служив «драгоманом» у Російському генеральному консульстві у Пловдиві, столиці на той час автономної турецької провінції Східної Румелії, йому належить праця В дѣбрях Турции. Описание Адрианопольского вилаета, бывшей Фракии, в археологическом, этнографическом и военно-статистическом отношении (1891). У Пловдив до брата приїздив на деякий час із С.-Петербурга і сам Петро Драганов і видав тут газету Южна България (1883). На жаль, обидва брати Петра Драганова досить рано і майже одночасно пішли з життя – Стефан помер 14 лютого 1893 р., а Георгій 9 вересня того ж року (Ristovski, 2009a, 13).

У своєму житті П. Драганов постійно мав матеріальні нестатки, крім того, його переслідували складні особисті проблеми (перша дружина померла від психічних розладів і він залишився з двома дітьми; одружившись вдруге, невдовзі знову овдовів). Маючи здібності і схильність до науки, бажання займатися дослідною діяльністю, змушений був вчителювати переважно у провінційних містах – в училищах і гімназіях у Комраті, Севастополі, Кишиневі, де викладав російську мову та літературу, пізніше був на викладацькій та адміністративно-інспекційній роботі в Астрахані, у німецькій колонії у с. Рівне Самарської губернії, згодом знову у містах Бессарабії – Кагулі, Комраті, Болграді. Викладацько-адміністративна робота приносила більш-менше матеріальне забезпечення, але людині, що за внутрішніми нахилами була «у першу чергу науковець, а в останню службовець», вона не давала насолоди, – без книг і можливостей для наукової роботи він почував себе, «як без рук» (Ristovski, 2009a, 71). Відтак у найважчих життєвих обставинах, опікуючись хворою дружиною, змушений залишити малолітніх дітей на піклування своїй матері у Комраті, намагаючись хоча б якось фінансово вирішувати існування родини, П. Драганов звертається з проханням до директора Імператорської публічної бібліотеки у С.-Петербурзі надати йому місце «одного з молодших помічників бібліотекаря» і майже десять років (1896–1904 рр.) працює на посаді помічника бібліотекаря рукописного відділу Публічної бібліотеки, де очолює сектор з галицько-руських та південнослов'янських видань. Попри те, що він змушений був утримувати дітей, матір, хвору дружину (яка помирає у 1899 р., і Драганов просить у Міністерства освіти у борг грошей на її поховання), у С.-Петербурзі він перебуває у центрі наукового життя Росії, що, враховуючи основний аспект його наукових інтересів – бібліографічний, надає йому можливість всебічної наукової діяльності. Відтак П. Драганов наполегливо працює, бере активну участь у різних періодичних виданнях, закінчує розпочаті раніше дослідження, зокрема і свій Македонско-Славянський збірник. Прагнучи нових знань, у 1896 р., стає слухачем Археологічного інституту, який закінчує у 1898 р., та стає його «дійсним членом». Ще раніше, у 1887 р., П. Драганова було обрано «членом-співробітником» Російського географічного товариства (Ristovski, 2009a, 45), також він був членом бібліологічного товариства.

Початкову освіту П. Драганов здобув у рідному Комраті – важливому адміністративному центрі російської Бессарабії, де мешкало 10 тис. жителів, закінчивши у 1875 р. Болгарське центральне училище (Strukova, 1979a, 144). Цей навчальний заклад, що на-

давав надзвичайно ґрунтовну початкову освіту болгарській молоді, відомий, зокрема, за спогадами відомого болгарського славіста та першого ректора Софійського університету Олександра Теодорова-Балана (1859–1959), який, лише на два роки молодший за Петра Драганова, також походив із бессарабських болгар. Відтак ймовірно, що навчалися вони майже одночасно і вчителі в них були одні й ті ж самі. В. Колесник, яка присвятила статтю спогадам О. Теодорова-Балана – «патріарха болгарського мовознавства», зауважує:

Примечателен список учителей, преподававших в то время в высшем Бессарабско-болгарском Центральном училище. Это учитель природоведения и математики Василий Иванович Диаманди – питомец Московского университета, родом из Охрида, учитель географии Димитрий Николаевич Благоев – воспитанник Киевского университета, родом из Самокова, составитель болгарского букваря, Петр Васильевич Оджаков – юрист «канонист» из Одессы, родом из г. Лясковец. Несмотря на это, в школе не изучался болгарский язык, здесь господствовал русский дух. Однако жители Бессарабии владели, как правило, 2–3 языками, а те, кто занимался торговлей, знали как русский, болгарский, румынский, так и турецкий и греческий (Kolesnik. 1999, 172).

Після початкової освіти у Комраті, П. Драганов закінчив гімназію у Кишиневі та Харкові, і у вересні 1880 р. став студентом історико-філологічного факультету Харківського університету (за спеціальністю слов'яно-російська філологія). Тут він слухає з лекції зі слов'янознавства М. С. Дринова, із загального мовознавства О. О. Потебні, занотовуючи його «Курс лекцій», який наприкінці 90-х рр. пропонуватиме для публікації О. М. Пипіну в його «Історії». На жаль, із П. Драгановим у М. Дринова дружні відносини не склалися (на відміну від, приміром, іншого його учня Д. Матова), і у подальшому М. Дринов не підтримував з ним жодних стосунків, попри те, що П. Драганов як історик та філолог займався сюжетами, близькими Дринову, зокрема, історією і культурою південнослов'янського середньовіччя (Gorina, 1986, 124). У Харкові Драганов починає укладати російсько-болгарський словник, робить переклади з болгарської мови, а по закінченню другого курсу переводиться до С.-Петербурзького університету, де його викладачами були, зокрема В. Ягич та В. І. Ламанський, який на довгі роки стає його вчителем та порадиником. П. Драганов занотовує його лекції з історії польської літератури, робить, за згодою автора, літографію свого рукопису: *История новой польской литературы* (Мицкевич, Юл. Словацкий и Сигиз. Красинский). Лекції заслуженого професора Історико-філологічного Імперат. С.-Петербурзького Університету В. І. Ламанського. Академ. 1883/4 год. Составил П. Драганов. Підтвердженням незмінних нахилів П. Драганова до бібліографічної діяльності стає укладена ним Бібліографію учено-лит. трудов В. І. Ламанського и материалов для его биографии // *Новый сборник статей по славяноведению, сост. и изд. учениками В. И. Ламанского* (СПб., 1905). Після складання кандидатських іспитів, у 1835 р., П. Драганов здобуває науковий ступінь кандидата з слов'янської філології.

Упродовж усіх років навчання П. Драганов постійно має невирішені матеріальні проблеми. Не одержавши російської стипендії, він змушений звернутися до болгарського Міністерства освіти в Софії із проханням про стипендію, яка допомогла йому закінчити навчання, але й визначила подальше призначення на посаді вчителя у Екзаршій кирило-мефодіївській гімназії у Салоніках. Тут він залишається до 1887 р., викладаючи загальну історію, церковнослов'янську і болгарську мову та літературу, латинь, географію, також «приватний» курс під назвою «Діяльність Кирила і Мефодія», працюючи на педагогічних курсах для вчителів (Trajanovski, 2009, 246–247). У ці роки Драганов багато подорожує, буває у різних містах і селах Балканського півострова. Перебуваючи у македонських селах, він збирає багатий лінгвістичний та етнографічний матеріал, який у подальшому дозволить йому створити цінні праці, присвячені Македонії (Fomin, 2009, 300). Водночас, перебуваючи у Салоніках, він надсилає ряд статей до періодичних видань: *Журнал Министерства народного Просвещения* (за ред. Л. М. Майкова), *Известия СПб. Слав. Бл. Общества* (за ред. В. І. Ламанського), *Русский Филологический Вестник* та ін.

Своє призначення до Македонії Драганов сприйняв з ентузіазмом – адже це була «батьківщина Святих Кирила і Мефодія», і, безперечно, пояснювалося впливом поглядів і лекцій В. І. Ламанського (Strukova, 1979a, 144). Наукові інтереси Ламанського як славіста широкого профілю, зачіпали, як відомо, різні аспекти історії, мови, літератури,

етнографії, суспільного життя слов'янських народів, але особливо він цікавився питаннями кирило-мефодіївської проблематики, джерел про діяльність Кирила і Мефодія, які досліджував під час свого відрядження до слов'янських країн у 1862–1864 рр. Розвиток слов'янознавства як науки, що був пов'язаний у першу чергу із завданнями вивчення батьківщини старослов'янської мови та перекладів першовчителів Св. Кирила і Мефодія, співпав із процесом етнічного та мовного визначення цілої низки слов'янських «діалектів», вже визнаних у часи В. Ламанського як «різновиди» – македонський, моравський, панонський, болгарський, сербохорватський, крім того, був зумовлений суспільно-політичною ситуацією, зокрема, македонським питанням у системі міжнародних відносин наприкінці XIX – початку XX ст. (Mykolenko, 2011). В умовах політичної ситуації, що склалася на Балканах після російсько-турецької війни 1877–1878 рр., етнографія, історія і особливо мова і фольклор македонців були «дуже цікавою», але «надзвичайно недостатньо вивченою частиною карти слов'янського світу» (Ristovski, 2009a, 15). В листі до В. І. Ламанського П. Драганов зазначав, що прийняв посаду викладача в Салоніках із задоволенням, ще з студентських років зацікавившись цією турецькою провінцією як «класичною країною для науки з слов'янської філології», в іншому листі повідомляв про свої наміри написати «порівняльну граматику болгарських говорів», для чого мав намір вивчити особливості акцентної системи, фонетику, словотвір та лексику як македонської мови, так і західних діалектів болгарської мови взагалі, порівнюючи їх із трако-мізійськими як «власне болгарськими», а також із сербськими, хорватськими та словенськими, з іншого боку, враховуючи при цьому діалектографічну карту Балканського Півострова (Ristovski, 2009a, 24).

Повернувшись до С.-Петербургу у 1887 р., П. Драганов потрапив у коло широкої дискусії, яка точилася навколо збірки І. С. Ястребова. 11 грудня 1887 р. на засіданні Етнографічного відділу Географічного Товариства під головуванням В. І. Ламанського було заслухано реферат П. Драганова Относительно изучения современной Македонии в этнографическом, статистическом и диалектологическом освещении. Реферат П. Драганова було високо оцінено російським науковим товариством, а авторові присуджено срібну медаль «за наукові результати у вивченні Македонії і македонців» (Ristovski, 2009a, 33). (Зауважимо, що через десять років К. Мисирков на засіданні цього ж товариства, на якому також головуватиме В. І. Ламанський, виголосить свою доповідь про моравську говірку (Му'ку'тенко, 2005, 113)). М. Дринов відгукнувся на реферат П. Драганова статтею «Несколько поправок к этнографическому очерку г. Драганова» (Известия С.-Петербургского Славянского Благотв. Общества, 6–7, 1888).

П. Драганов поділяє погляди В. І. Ламанського, який, відгукнувшись на збірник І. С. Ястребова Обычай и песни турецких сербов в Призрене, Ипеке, Мораве и Дебре (СПб., 1886), в Известиях Славянского Благотворительного Общества (1887), редактором яких був, зауважував, що болгаро-сербська суперечка «не скоро закінчиться», і питання «македонської діалектології» не матимуть в ній жодного значення. Маючи на увазі мову викладання у македонських школах, він зазначив, що існує проблема «педагогічного характеру», яка не позбавлена «політичного значення». При цьому В. Ламанський підкреслював, що «чиство наукове питання» є зовсім інша справа, і припускав, що македонські говори перебувають у такому ж відношенні зі східно-болгарськими та сербськими, як говори великоруські і малоруські, сербські і хорватські, чеські і словацькі» (Ristovski, 2009a, 31).

У часи перебування П. Драганова у Македонії область була «місцем протистояння» болгарської, сербської, грецької, румунської національної пропаганди, і кожна з сторін намагалася реалізувати тут власні освітні та культурні програми (Mykolenko, 2011, 56–58). В умовах сербської культурної експансії у Македонії, де діяв ряд сербських товариств і організацій, а також за сприяння Росії амбіціям Белградського Македонії, у 1886 р. з'являється праця історика-славіста, етнографа і дипломата І. С. Ястребова Обычай и песни турецких сербов в Призрене, Ипеке, Мораве и Дебре (СПб., 1886), а ще через три роки виходить друге її видання. І. С. Ястребов, який довгий час працював на Балканах, знав грецьку, сербську, болгарську мови, цікавився історією, етнографією та археологією Сербії, Болгарії, Албанії, Македонії, у 1886–1894 рр. обіймав посаду генерального консула у Салоніках. Його погляди на етнічну приналежність населення Старої Сербії і

Македонії, як відомо, викликали дискусію, учасниками якої були М. Дринов, П. Ровинський, О. Пипін, Д. Нікольський, і праця була неоднозначно сприйнята у наукових колах (Strukova, 1979b, 385).

П. Драганов як вихованець провідних славістичних шкіл Харківського та С.-Петербурзького університетів у цій ситуації прагне викласти своє власне бачення і «на місці» дати оцінку, наскільки обґрунтованими видаються «сербські та болгарські претензії до мови та народності місцевого македонськослов'янського населення». Для цього він, за його висловом, обирає «найбільш відповідний за цих умов спосіб», а саме звертається до своїх учнів (переважно початкових класів), які представляли усі регіони Македонії, аби вони під час шкільних канікул у період Різдва та Водохреща зробили вдома записи «своєї домашньої поезії та прози» (Draganov, 2009, 80). П. Драганов наголошує, що його метою є «діалектографічне вивчення» мови, відтак одержані незабаром від понад 300 учнів із 105 населених пунктів Македонії майже 1200 прикладів різних за жанрами поетичних та прозових фольклорних творів склали основу «найоб'ємнішої», за його словами, порівняно з усіма існуючими на той час збірками фольклору Македонії. При цьому учні П. Драганова (деякі з них пізніше стали відомими фольклористами, зокрема, Є. Спространов), виступали не лише в ролі записувачів народної творчості, але й самі були оповідачами або співцями, а також складали словнички місцевих говірок, засвідчивши активне побутування фольклорної традиції у регіоні.

Серед інших джерел фольклорної та мовної колекції Драганова були його власні спостереження, матеріали дорожніх щоденників під час поїздок, збірки, що надходили від учнів та вчителів багатьох гімназій з різних міст Македонії – Велеса, Охрида, Прилепа, Крушево та ін., рукописи, переклади, інші матеріали, серед них і статистичні дані, які надсилали діячі культури, службовці, священники, а також приклади «македонськослов'янського наріччя» з видань, надрукованих у різних містах Південно-Східної Європи упродовж «останніх 150 років» – як тими, хто поділяв болгарську чи сербську позицію стосовно Македонії, так і «так званими автономістами». Висновок Драганова, який намагався дати об'єктивну картину мовної та етно-фольклорної ситуації і наголошував, що обраний метод збирання матеріалу не дає підстав запідозрити його «у будь-якій прихильності» до однієї чи іншої сторони, що він далекий як від «болгаро- або сербофільства», так і від «болгаро- або сербофобії» (Ristovski, 2009a, 23), у цілому песимістичний, – він визначає «це нещасне наріччя» як «македонсько-слов'янський мовний труп», літературну обробку якого «не дозволяють ані серби, ані болгарини», котрі «засудили його на смерть» (Draganov, 2009, 83).

Із гіркотою він зазначає, що «окрему македонську літературу на сьогодні повністю знищено турками», а македонську друкарню як «непотрібну» було закрито. Із своїми думками він ділиться з В. І. Ламанським, повідомляючи йому, що дав згоду А. Шопову надіслати до збірника, ініційованого Болгарською Екзархією, свою статтю, представивши «порівняльну граматику македонських та південно-західних болгарських говорів, і нічого більше», виходячи із «строго наукових» засад та залишаючись «вповні байдужим» до будь-яких претензій. Відомо, що надіслані Драгановим матеріали, зокрема 1500 зразків народної творчості, не були надруковані, і сьогодні зберігаються в Архіві БАН (Ristovski, 2009a, 27).

За задумом П. Драганова, Македонско-Славянський збірник мав складатися з трьох томів та великого «македонсько(слов'янсько)-російського» словника, і став би «коласальною македонською антологією», представивши етнографічний, діалектологічний, літературний та лексикографічний матеріал. На жаль, видано було лише перший том збірника, який містив вступну статтю П. Драганова та 185 текстів, серед яких переважно епічні пісні (також історичні, юнацькі, політичні та розбійницькі). Вже підготовлені наступні два томи, до яких мали увійти пісні календарно- та родинно-обрядові, ліричні та побутові, легенди та перекази, казки чарівні та про тварин, прислів'я та приказки, загадки, ігри та жарти, замовляння та клятви, скоромовки тощо – уся колекція нараховувала біля 1200 текстів, не було надруковано. Невідомою залишилася і доля словника. (біля 10.000 слів, який включав 194 менші словники та глосарії «домашньої мови», зібрані у 105 населених пунктах). Крім того, передбачалося, що у додатках буде представлено «приклади македонськослов'янського наріччя», а саме цитати низки видань, починаючи з 1762 р.,

бібліографічні примітки до «існуючих македонських збірників» та інших книг «на цьому наріччі», зокрема підручники; приклади поезії та літератури «інших народностей у Македонії» (Draganov, 2009, 78–79).

Разом із текстами, що увійшли до першого тому, подано докладні примітки історичного характеру, наведено бібліографію щодо варіантів в інших виданнях (зокрема, збірки В. Ст. Караджича, І. С. Ястребова, Ст. Верковича, братів Д. та К. Миладинових, В. В. Качановського та ін.). Представлені тексти паспортизовано, зазначено імена учнів, котрі робили запис, а також назву населеного пункту (напр., «запис зроблено учнем 3-го класу болгарської гімназії у Солоніках М. Петковим, родом з с. Тресонче, біля Дебра»). Намагаючись дати «географічний реєстр» історичних осіб, що згадуються в епічних творах, П. Драганов наводить перелік притаманних для певного «світу» персонажів «македонського епосу», зауважуючи, що попри значну кількість іноетнічних «елементів» йдеться переважно про «типових македонських слов'ян», котрі від давніх-давен не лише служили Візантії, Сербії, Греції, але й жили самостійно (Draganov, 2009, 85), а свою батьківщину називали – Македонія, «королівство» та «свята» (Draganov, 2009, 86).

Культуру населення, його побут та звичаї у збірнику мали, на думку П. Драганова, демонструвати етнографічні матеріали, зокрема ті, що стосуються релігійних свят, християнських святих та церков, народних вірувань та забобонів, міфологічних та демонологічних уявлень тощо. Перелік міфологічних мотивів, що складають «чарівну картину» пісні, наводить П. Драганов на думку, що «годі вже дивитися романтичними очима на провінційне життя слов'ян та їхню поезію», у котрій відбито також і соціальне буття, зокрема, македонської жінки, оспівано славних і знаменитих македонок (Draganov, 2009, 93–95). Разом із тим, поетика фольклорного твору залишилася для нього не зрозумілою (зокрема, П. Драганов наводить сюжети «явищ канібалізму», заперечуючи «скептикам», які вважають такі мотиви проявом поетичної фантазії).

До першого тому увійшли також записи немакедонських пісень (сербських та болгарських), фіксації фольклору у м. Болград (Бессарабія) (напр., запис оповіді якоїсь «баби Василини у Болграді, зроблено покійним студентом Новоросійського університету») тощо. Вміщено окремі авторські пісні, зокрема фольклоризовану поезію Г. Пулевського Македонска Самовила и нејзината посестрима – «політичну елегію», що «стала цілком народною» піснею (Draganov, 2009, 403).

Збірник П. Драганова не був позбавлений певного аматорства, містив ряд «пропусків і слабкостей» (Ristovski, 2009b, 23), які не оминула увагою критика. Попри досить критичні зауваження, певні оцінки (зокрема, відгук приват-доцента Університету ім. Св. Володимира у Києві А. І. Степовича, вміщений у Филологіческих Записках, 1897 р.), були цілком позитивні. Збірник П. Драганова став першим, що представляв народну поетичну творчість македонців «в аспекті македоністики» та з урахуванням «македонської національної концепції», залишаючись «єдиним» до 1943 р., коли з'явилася збірка К. Рацина Македонски народноослободителни песни (Ristovski, 2009b, 22–23). Б. Ристовський, який називає П. Драганова «попередником та сучасником» таких європейських македоністів, як австрієць К. Хрон, естонець Л. Мазінг, поляк І. О. Бодуен де Куртене (Ristovski, 2009b, 83), наголошує, що великий зібраний матеріал та чималий науковий досвід дозволили йому зробити висновок щодо ідентичності македонців та окремішності македонської мови і культури (Ristovski, 2009a, 26). Свої погляди Драганов повторює у статтях, присвячених питанням македонської мови, етнографії, історії, зокрема: К вопросу о населении современной Македонии (С.-Петербургские Ведомости, СПб., № 200, 24.VII. (6.VIII.) 1900); О болгарских и сербских подделках истории и археологи Македонии (С.-Петербургские Ведомости, № 273, 5 (18), X, 1900, 1).

Цілком очевидно, що Драганов, і попри неодноразово висловлювану власну незаангажованість, у своїх роботах був передусім публіцистом. Безперечно, це було ознакою часу, коли славістика ще не мала достатньо чітких уявлень стосовно мовного та етнокультурного ентитету цілої низки слов'янських народів, зокрема і македонців. Мовний, фольклорний та етнографічний матеріал був для П. Драганова радше підтвердженням його переконань, а не вихідним матеріалом для історико-порівняльного аналізу та текстологічного дослідження. Відтак його праці рясніють такими висловами, як «моральна підтримка», «акт політичної істини», «пригноблена народність», котру «продано сербам або

болгарам», «болгарський культуркампф» тощо. Він попереджає про Македонію як можливий небезпечний «елемент загальної пожежі на Балканському Півострові, якщо не у всій Європі». До того ж чимало висловлювань Драганова є неперевіреними або неточними, зокрема він, очевидно не перевірявши власноруч записи, зроблені учнями, наводить не характерні для македонської мови словотвірні форми (відмінникові та інфінітивні), висловлює тезу про «багатомовну та багатоетнічну» Македонію, що, зазвичай, стверджували іноземці, не знайомі з існуючою на той час у Туреччині системою церковної організації, котра визначала етнічність через приналежність до певної церкви як булгармилет, руммилет і србмилет (Ristovski, 2009a, 65), і що, в свою чергу, призводило до хибних статистичних та етнографічних даних.

Попри широку обізнаність із багатьма джерелами та публікаціями, жваве листування з видатними славістами свого часу (О. Х. Востоков, В. І. Ламанський, О. М. Пипін, О. О. Шахматов та ін.), ґрунтовні знання та інтуїцію науковця (зокрема, він викриває містифікації народної поезії Ст. Верковича і пише про його «химерні веди»), а, головне, величезну і самовіддану працю, переважна більшість робіт П. Драганова залишилася у рукопису, а бажання завершити їх часто не мало результатів. Докторська праця, підґрунтям якої мав стати укладений збірник, і в якій автор збирався розглянути етнографічні, статистичні, мовні особливості Македонії, а також чимало інших проектів, залишилися нереалізованими, а сам він, за великим рахунком, увійшов у історію славістики переважно як автор бібліографічних праць, і деякі з них і до сьогодні «не втратили свого значення» (Strukova, 1979a, 144), зокрема: Bessarabiana, т.е. указатель сочинений, статей и заметок о Бессарабской губернии в систематическом, хронологическом, азбучном и языковом порядке, 1911; Пятидесятиязычный Пушкин, т.е. перевод А. С. Пушкина на 50 языков и наречий мира, 1899. У рукопису залишився і був втрачений покажчик Хронологическая и разъяснительная библиография литературы о Свв. Кирилле и Мефодии, первоучителей славянского народа, на всех европейских и некоторых восточных языках, за первую тысячу лет существования, с обзором предметов искусства сюда относящихся и присовокуплением указателей к этой литературы, в четырех томах, чимало інших праць.

Як відомо, архів та чимала бібліотека П. Драганова не збереглися, не відомою є доля і багатьох виданих праць дослідника. Однією з останніх відомих публікацій був власноруч укладений ним музейний путівник Архив, Книгохранилище и Музей Драгановых в Комрате, Бес. Губ., Бенд., який свідчить про усвідомлення П. Драгановим наукового значення своєї бібліографічної спадщини:

Миллионы библиографических карточек и заметок П. Драганова в систематическом порядке и по всем отраслям историко-филологических наук [...] к сожалению, единственное наследие, оставляемое любимой дочери Ангелине и любимому сыну Валентину для поступления с этим действительным или сомнительным добром по их усмотрению (Ristovski, 2009a, 52).

Перебуваючи в провінції, П. Драганов і надалі надсилав рецензії та статті до центральних періодичних видань, але часто вони не друкуються. Водночас предметом його статей чимдалі стають теми, далекі від славістики і взагалі від науки. Зокрема, у 1908 р. П. Драганов у листі, надісланому з Астрахані, пропонує надрукувати його статтю Розга в Западно-европейских и американских учебных заведениях: I) телесное наказание в американских, германских, швейцарских и австро-венгерских школах. II) Порка в английских гимназиях и воспитание будущих великобританских министров (Ristovski, 2009a, 52).

Про проблеми, які викликають увагу П. Драганова, може свідчити, зокрема, його стаття, надрукована у 1909 р. в Известиях АН і згадана як приклад «ученого» пуризму у монографії Г. Винокура Культура языка : Очерки лингвистической технологии (М., 1925) (Vinokur, 1925, 46). В умовах кардинальних соціально-культурних змін 20-х рр. ХХ ст. питання мовної культури – доцільності численних новотворів, лексичної та стилістичної норми, іншомовних запозичень тощо, набували особливого значення, були проблемою не лише науковою, але й завданням освіти та «суспільного лінгвістичного виховання». Відтак чимало авторів намагалися дати відповідь на нагальні (хоча і не такі нові) питання соціолінгвістики, зокрема зверталися до тих праць, що пропагували пуристичні погляди.

У статті П. Драганова, яку наводить Г. Винокур, і яка має назву «О германизме «выглядит» в русском языке», йдеться про те, що слово не є питомим для російської мови, що давня російська мова і література такого слова не знали, і аби довести цю тезу, автор використовує словники ХУІІІ ст. та літературу того часу (де його немає), натомість наводить довгий перелік авторів пізнішого часу, які це слово використовували. «І чого ж досяг Драганов?» – запитує Г. Винокур і їдко відповідає: «Піднявши густий архівний порошок, він показав тільки те, що відомо кожному першокурснику» (Vinokur, 1925, 47). Не меншу іронію викликає у нього і сам «блискучий» науковий стиль викладу ревного захисника чистоти мови, «учений пуризм якого межує з манією», і якому критик закидає літературне невігластво і несмак, відсутність наукового знання. Навіть якщо зважати на гострий полемічний запал висловлювань, не можна не погодитися з Г. Винокуром щодо «чудакуватості» П. Драганова, який «обіцяв своєму синові премію у 25 крб., якщо той знайде хоча б одне виглядит у Пушкіна, Лермонтова, Гоголя, Тургенєва, Гончарова, Достоевського, Толстого і Салтикова-Щедріна». Звинувачуючи П. Драганова в «емоціях начотчика і бібліофіла», причину цьому автор «Культури мови» вбачає у тому, що «найчастіше у тогу вченого пуризму драпіруються бібліотекарі, архіваріуси, шкільні вчителі та інші чиновники» (Vinokur, 1925, 46). Вирок суворий, але у випадку П. Драганова не безпідставний.

Якщо дозволити собі провести історичну паралель, то можна згадати іншого Петра, попередника Драганова, і навести «феномен Петра Берона» – автора першого «Букваря» (1824), від якого у болгарському шкільництві розпочалося викладання рідною мовою. Здобувши славу «народної гордості» і «діяча світової науки» – якщо не торкатися змісту його теорій (Bibikhin 1990, 83), П. Берон пізніше, за характеристикою М. Арнаудова, «удався до абсурдних мудрувань» і відійшов від батьківщини (Bibikhin, 1990, 77). Чи не був «феномен П. Драганова» подібним свідченням якоїсь нездійсненої можливості?

ЛІТЕРАТУРА / REFERENCES

- Bibikhin, V. V. 1990. Petr Beron [Culture of language: Essays on linguistic technology]. *Balkanskie chteniya I. Simpozium po strukture teksta*. Moskva: Institute of Slavonic and Balkan Studies of the USSR Academy of Sciences. (In Russian)
- Бибихин, В. В. 1990. Петр Берон. *Балканские чтения I. Симпозиум по структуре текста*. Москва: Институт славяноведения и балканистики АН СССР.
- Draganov, P. Dan. 2009. Predgovor kon I-iot tom na Makedonskoslovenskiot etnografski zbornik [Preface to the First Volume of the Macedonian Ethnographic miscellany]. *Petar Draganov. Makedoniia i Makedoncite. I. Makedonskoslovenski zbornik*. Skopje: MANU.
- Драганов, П. Дан. 2009. Предговор кон I-иот том на Македонскословенскиот етнографски зборник. *Петар Драганов. Македонија и Македонците. I. Македонскословенски зборник*. Скопје: МАНУ.
- Fomin, S. 2009. Sud'ba arhiva P. D. Dragšanova [Fate of the archive P. D. Dragashanova]. *Petar Draganov i Makedonija i Makedoncite: međunaroden naučen sobir po povod 150-godišnjinata od rađaneto na Petar Draganov, održan na 7-8 juni 2007 godina*. Skopje: MANU. (In Russian)
- Фомин, С. Судьба архива П. Д. Драгшанова. *Петар Драганов и Македонија и Македонците: меѓународен научен собор по повод 150-годишнината од раѓането на Петар Драганов, одржан на 7–8 јуни 2007 година*. Скопје: МАНУ.
- Gorina, L. V. 1986. Marin Drinov – istorik i obshchestvennyy deyatel [Marin Drinov - historian and public figure]. Moskva: Izd-vo MGU. (In Russian)
- Горина Л. В. 1986. Марин Дринов – историк и общественный деятель. Москва: Изд-во МГУ.
- Kolesnik, V. A. 1999. Bessarabiya v vospominaniyakh akademika Aleksandra Teodorova-Balana (k 140-letiyu so dnya rozhdeniya) [Bessarabia in the memoirs of Academician Alexander Teodorov-Balan (on the 140th anniversary of his birth)]. *Slov'yanskiy zbirnik*. Odessa: AstroPrint, vyp. VI. (In Russian)
- Колесник В. А. 1999. Бессарабия в воспоминаниях академика Александра Теодорова-Балана (к 140-летию со дня рождения). *Слов'янський збірник*. Одеса: АстроПринт, вип. VI.
- My'kolenko, D. V. 2011. Makedons'ke py'tannya u 1878-1919 rr. [Macedonian question in 1878-1919]. Kharkiv: HNU imeni V. N. Karazina. (In Ukrainian)
- Миколенко, Д. В. 2011. Македонське питання у 1878–1919 рр. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
- My'ky'tenko, O. 2005. Rukopy'sy' Krste Misirkova v arxivoxovy'shkh Ky'yeva ta Odesy' yak dzherelo slavisty'chny'x doslidzhen' [Manuscripts of Krste Misirkova in the archives of Kyiv and Odessa as sources of Slavic studies.]. *Deloto na Krste My'sy'rkov: zborny'k od međunarodny'ot nauchen soby'r po*

povod stogody`shny`nata od y`zleguvaњeto na kny`gata "Za makedonczy`te raboty`" odrzhan vo Skopje na 27-29 noemvry` 2003 gody` na. Skopje: MANU, t. 1. (In Ukrainian)

Микитенко, О. 2005. Рукописи Крсте Мисиркова в архівосховищах Києва та Одеси як джерело славистичних досліджень. *Дело то на Крсте Мисирков: зборник од меѓународниот научен собир по повод стогодишнината од излегувањето на книгата «За македонските работи» одржан во Скопје на 27–29 ноември 2003 година.* Скопје: МАНУ, т. 1.

Ristovski, B. Formuvannya i utverzhennya istorichnoy dumky` makedonciv [Petar Draganov for Macedonia and Macedonians].

Ристовски, Б. Формування і утвердження історичної думки македонців.

Ristovski, B. 2009a. Petar Draganov (1857–1928) [Petar Draganov (1857-1928)]. *Petar Draganov. Makedonija i Makedoncite. I. Makedonskoslovenski zbornik.* Skopje: MANU. (In Macedonian)

Ристовски, Б. 2009. Петар Драганов (1857–1928). *Петар Драганов. Македонија и Македонците. I. Македонскословенски зборник.* Скопје: МАНУ.

Ristovski, B. 2009b. Petar Draganov za Makedonija i Makedoncite [Petar Draganov for Macedonia and Macedonians]. *Petar Draganov i Makedonija i Makedoncite: meѓunaroden naučen sobir po povod 150-godišninata od raѓaneto na Petar Draganov, održan na 7–8 juni 2007 godina.* Skopje: MANU. (In Macedonian)

Ристовски, Б. 2009. Петар Драганов за Македонија и Македонците. *Петар Драганов и Македонија и Македонците: меѓународен научен собир по повод 150-годишнината од раѓането на Петар Драганов, одржан на 7–8 јуни 2007 година.* Скопје: МАНУ.

Ristovski, B. et al. 2009. Petar Draganov i Makedonija i Makedoncite: meѓunaroden naučen sobir po povod 150-godišninata od raѓaneto na Petar Draganov, održan na 7–8 juni 2007 godina [Petar Draganov and Macedonians: an international scientific gathering on the occasion of the 150th anniversary of the birth of Petar Draganov, held on 7-8 June 2007]. Skopje: MANU. (In Macedonian)

Ристовски, Б. и др. 2009. Петар Драганов и Македонија и Македонците: меѓународен научен собир по повод 150-годишнината од раѓането на Петар Драганов, одржан на 7–8 јуни 2007 година. Скопје: МАНУ. (In Macedonian)

Strukova, K. L. 1979a. Draganov Petr Danilovich [Draganov Peter Danilovich]. *Slavyanovedenie v dorevoljucionnoy Rossii. Bibliograficheskiy slovar.* Moskva: Nauka. (In Russian)

Струкова, К. Л. 1979. Драганов Петр Данилович. *Славяноведение в дореволюционной России. Библиографический словарь.* Москва: Наука.

Strukova, K. L. 1979b. Yastrebov Ivan Stepanovich [Yastrebov Ivan Stepanovich]. *Slavyanovedenie v dorevoljucionnoy Rossii. Bibliograficheskiy slovar* [Slavic studies in pre-revolutionary Russia. Bibliographic dictionary]. Moskva: Nauka. (In Russian)

Струкова, К. Л. 1979. Ястребов Иван Степанович. *Славяноведение в дореволюционной России. Библиографический словарь.* Москва: Наука.

Trajanovski, A. 2009. Prestojot, dejnosta i učitelstvuvanjeto na Draganov vo Makedonija (1885–1887) [The stay, activity and teaching of Draganov in Macedonia (1885-1887)]. *Petar Draganov i Makedonija i Makedoncite: meѓunaroden naučen sobir po povod 150-godišninata od raѓaneto na Petar Draganov, održan na 7–8 juni 2007 godina.* Skopje: MANU. (In Macedonian)

Трајановски, А. 2009. Престојот, дејноста и учителствувањето на Драганов во Македонија (1885–1887). *Петар Драганов и Македонија и Македонците: меѓународен научен собир по повод 150-годишнината од раѓането на Петар Драганов, одржан на 7–8 јуни 2007 година.* Скопје: МАНУ.

Vinokur, G. 1925. Kultura yazyka: Ocherki lingvisticheskoy tekhnologii [Culture of language: Essays on linguistic technology]. Moscow: Worker education.

Винокур, Г. 1925. Култура языка: Очерки лингвистической технологии. Москва: Работник просвещения.

Дата подання статті до редакції – 02.05.2019 р.